eden birçok kelime bulunmaktadır. İlim sıfatının İslâm ilâhiyatında büyük bir önem taşıdığı bilinmektedir. Kur'an'da habîr gibi bir mâna taşıyıp Allah'a ilim izâfe eden kavramlardan biri de "haber vermek" anlamındaki **tenbie** kökünden türemiş yirmi altı kadar fiil sigasıdır (bk. M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "nbʾe" md.). Ayrıca "hikâye etmek, anlatmak, haber vermek" anlamına gelen **kasas** kökünden türemiş on dört kadar fiil sigası ile **ahbâr, enbâ'** kelimeleriyle bağlantılı olarak kullanılan **vahy** kökenli bazı fiiller de (evhâ, nûhî) haber niteliği taşıyan ilâhî ilim kavramlarını ifade etmektedir (bk. *a.g.e.*, "ḳṣṣ", "vḥy" md.leri). "İlmiyle her şeyi kuşatan, kudret ve iradesiyle her şeye hâkim olan" mânasındaki **muhît** ismi, doksan dokuz ismi ihtiva eden esmâ-i hüsnâ cetvelinde yer almamakla birlikte habîr ismini destekleyici mahiyette sekiz âyette zât-ı ilâhiyyeyi nitelemekte, beş âyette de fiil sigasıyla Allah'a nisbet edilmektedir (*a.g.e.*, "ḥvṭ" md.).

Esmâ-i hüsnâyı kendine has bir yöntemle gruplandıran Gazzâlî, habîrle birlikte dört ismin ilim kavramı etrafında halkalandığını kabul etmiştir. Ona göre alîm ismi mutlak mânada ilme delâlet eder. Habîr, ilmin duyularla algılanamayan bâtınî kısmını, **şehîd** de algı alanına yönelik kısmını ifade eder. Hakîm bilineceklerin en şereflilerine yönelik iken **muhsî**, ayrıntıları sınırlı bulunan konuları aydınlatan bir isimdir (*el-Maḳṣadü'l-esnâ*, s. 37, 173). Bütün bunlardan başka esmâ-i hüsnâ cetvelinde yer alan, "ilmi ve merhameti her şeyi kuşatan" anlamındaki **vâsi'** ismi de habîr grubu içinde mütalaa edilmelidir.

Habîr Allah'ın zâtî isimleri grubunda yer alır. Ebû Abdullah el-Halîmî ve onun görüşünü aynen aktaran Ebû Bekir el-Beyhakī, söz konusu ismin bağlı bulunduğu ilim sıfatını ulûhiyyetin temel niteliklerinden kabul ettikleri için olmalıdır ki habîri teşbihi nefyeden selbî isimler (veya sıfatlar) grubundan saymışlardır (*el-Minhâc*, I, 199-200; *el-Esmâʾ ve'ṣ-ṣıfât*, I, 90). Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ise "haberdar eden" mânasını da göz önünde bulundurarak onu zâtî-sübûtî sıfatlar arasında zikretmiştir (*el-Emedü'l-aḳṣâ*, vr. 67^{b}-68^{b}).

Naslarda Allah'a nisbet edilen, yüce yaratıcıyı niteleyip tanıtan ve dolayısıyla O'nu mânen insanlara yaklaştıran isim ve sıfatların her biri mümin üzerinde değişik etkiler yapar. Abdülkerîm el-Kuşeyrî'ye göre habîr isminin kul üzerindeki tesiri, bütün davranışlarına vâkıf bulunan Cenâb-ı Hakk'a olanca samimiyetiyle güvenip teslim olmak ve her şeyin O'ndan geleceği şuuruna sahip olmaktır. Öyle ki bu mertebeye erişen kul ihtiyaç ve dileklerini diliyle ifade etmez, sadece kalbinden geçirmekle yetinir (*et-Taḥbîr fi't-tezkîr*, s. 54). Gazzâlî ise habîr isminin bir yöntem olarak kullanılmasını önerir. Mümin kul bu ismin ışığı altında kendi varlığını, özellikle psikolojik yapısını teşhis etmeli ve içinde barınan hayvanî duygulara karşı cephe alarak onları yenmeli, hile ve tuzaklarından sürekli olarak korunmalıdır. Böyle kullar habîr ismini almaya bile lâyıktır (*el-Maḳṣadü'l-esnâ*, s. 112).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ḫbr" md.; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât*, "ḫbr" md.; *Kāmus Tercümesi*, "ḫbr" md.; Wensinck, *el-Muʿcem*, "ḫbr" md.; M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "ḫbr", "ḥvṭ", "ḳṣṣ", "nbʾe", "vḥy" md.leri; *Müsned*, I, 215, 271; III, 17; VI, 221; Müslim, "Cenâ'iz", 103; İbn Mâce, "Duʿâʾ", 10; Tirmizî, "Daʿavât", 82; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-ḥüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkāk), Beyrut 1399/1979, s. 45; Zeccâcî, *İştiḳāḳu esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyin el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 127-128; Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Şeʾnü'd-duʿâʾ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkāk), Dımaşk 1404/1994 → Dımaşk, ts. (Dârü's-Sekāfeti'l-Arabiyye), s. 63; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 199-200; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-maḳālât*, s. 53; Bağdâdî, *el-Esmâʾ ve'ṣ-ṣıfât*, vr. 104^{b}; Beyhakī, *el-Esmâʾ ve'ṣ-ṣıfât* (İmâdüddin), I, 90; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 54; Gazzâlî, *el-Maḳṣadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 37, 112, 137, 173; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḳṣâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 67^{b}-68^{b}; Fahreddin er-Râzî, *Levâmiʿu'l-beyyinât*, s. 255-256; Aclûnî, *Keşfü'l-ḫafâʾ*, II, 236-238.

BEKİR TOPALOĞLU

HABÎS

(الخبيث)

Pis, iğrenç veya zararlı olduğu için insan tabiatının hoşlanmadığı, aklın ve dinin benimsemediği şeyler hakkında kullanılan bir Kur'an tabiri.

Hubs (**habâset**) kökünden gelen **habîs** kelimesi, genellikle "değersiz ve bayağı oluşu sebebiyle hoşa gitmeyen somut veya soyut varlık, durum" şeklinde tarif edilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ḫbṣ" md.). Bu genel anlamdan hareketle kelime kötü insan, kötü evlât, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram, kötü kokulu yiyecekler için de kullanılmıştır (*Lisânü'l-ʿArab*, "ḫbṣ" md.; *Tâcü'l-ʿarûs*, "ḫbṣ" md.). Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok "güzel, hoş, temiz" gibi anlamlara gelen ve karşıtı olan **tayyib** kelimesiyle birlikte yer almaktadır.

Habîs, Kur'an'da bazı nesnelerdeki pisliği ve igrençliği ifade ettiği gibi yanlış inancı, kötü sözleri ve bayağı davranışları sebebiyle kendisinden nefret edilen insanlar için de kullanılmaktadır. "Kötü kadınlar (habîsât) kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yaraşır" (en-Nûr 24/26) meâlindeki âyet bunu göstermektedir. Kur'an, Allah'a kulluk etmeyip bazı yaratıkları, bayağı varlıkları O'na ortak koşanları ve münafıkları "neces" ve habîs olarak nitelemiştir (Âl-i İmrân 3/179; et-Tevbe 9/28). "Habîs bir söz, yerinden sökülmüş habîs (verimsiz) bir ağaca benzer" (İbrâhîm 14/26) ifadesinde habîs sözün "edep dışı veya gerçeğe aykırı söz", ayrıca mecazi olarak "inkâr mânası taşıyan söz" anlamına geldiği belirtilmiştir. Özellikle eski bir kavim arasında yaygın olan cinsî sapıklığın "habâis" kelimesiyle nitelenmesi, bu kavramın Kur'an'daki asıl kullanılış gayesinin insan fıtratına, ahlâka ve geleneğe aykırı davranışların vicdanlarda meydana getirdiği tiksintiyi ifade etmek olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâmiyet'e göre varlıklar ya tabiatları veya nitelikleri dolayısıyla habîs sayılır. Meselâ dışkı, idrar, akmış kan, leş vb. şeyler tabiatları itibariyle habîstir; soğan, sarımsak gibi maddeler ise asılları itibariyle temiz olmakla birlikte çevredekileri rahatsız eden kokuları yüzünden habîs sayılmıştır (bk. Müslim, "Mesâcid", 78). Aynı şekilde mal ve mülk edinme aslen meşrû olmakla birlikte kazanç yolları bakımından habîs olabilir. Nitekim Kur'an'da zimmete geçirilen yetim malı habîs kelimesiyle ifade edilmiştir (bk. en-Nisâ 4/2). Aynı mecazi kullanıma başka âyetlerde ve hadislerde de rastlanmaktadır (meselâ bk. el-Mâide 5/100; el-A'râf 7/157; Müslim, "Müsâkāt", 41; Ebû Dâvûd, "Büyûʿ", 38; Tirmizî, "Büyûʿ", 46).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eṣ-Ṣıḥâḥ* "ḫbṣ" md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ḫbṣ", md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "ḫbṣ" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 406; *Tâcü'l-ʿarûs*, "ḫbṣ" md.; Wensinck, *el-Muʿcem*, "ḫbṣ" md.; M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem*, "ḫbṣ" md.; Müslim, "Mesâcid", 78, "Müsâkāt", 41; Ebû Dâvûd, "Büyûʿ", 38; Tirmizî, "Büyûʿ", 46; Fettenî, *Mecmaʿu biḥâri'l-envâr fî ġarâʾibi't-tenzîl ve leṭâʾifi'l-aḫbâr* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Medine 1415/1994, II, 7-8; Âlûsî, *Rûḥu'l-meʿânî*, IV, 187; VII, 37; IX, 81; T. İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (trc. Selâhattin Ayaz), İstanbul, ts., s. 308-310.

M. ZEKİ DUMAN